

PŘEDNÁŠKA O ETICE

Ludwig WITTGENSTEIN

Než začnu mluvit o vlastním tématu, dovolte mi několik úvodních poznámek. Cítím, že budu mít velké obtíže sdělit vám své myšlenky, a myslím, že část těch obtíží lze umenšit, zmíním-li se vám o nich předem. První, kterou skoro ani zmiňovat nemusím, je ta, že angličtina není můj rodný jazyk a mému výrazivu tudíž často schází přesnost a jemnost, jež by při řeči o obtížném tématu byla žádoucí. Mohu vás jen požádat, abyste mi můj úkol usnadnili a snažili se dobrat toho, co míním, i přes prohřešky, jichž se budu stále dopouštět na anglické gramatice. Jako druhou zmíním tu obtíž, že řada z vás nejspíš přišla na tuto mou přednášku s poněkud chybnými očekáváními. Abych vás v tomto ohledu navedl pravým směrem, řeknu několik slov o důvodu, proč jsem si vybral téma, jaké jsem si vybral: Když mne váš předchozí tajemník poctil žádostí, abych ve vaší společnosti proslovil přednášku, hned jsem si pomyslel, že to jistě udělám, a vzápětí, že když mám příležitost k vám promluvit, měl bych mluvit o něčem, co vám dychtím sdělit, a že nesmím tuto příležitost promarnit tím, že bych vám nabídl přednášku třeba o logice. Mluvíím o promarnění, protože abych vám vysvětlil nějakou vědeckou záležitost, potřebovali byste celý kurs, a ne hodinovou přednášku. Další možností by bylo nabídnout vám to, čemu se říká populárně vědecká přednáška, tj. přednáška, jež vás má přimět, abyste uvěřili, že rozumíte něčemu, čemu ve skutečnosti nerozumíte, a vyhovět něčemu, co je podle mne jednou z nejnižších tužeb moderních lidí, totiž povrchní zvědavosti na nejnovější vědecké objevy. Zamítl jsem tyto alternativy a rozhodl se promluvit k vám o tématu, jež má podle mne obecnou důležitost, v naději, že vám to pomůže ujasnit si své myšlenky k němu (i kdybyste vůbec nesouhlasili s tím, co o něm řeknu). Má třetí a poslední obtíž se týká většiny delších filosofických přednášek a jde o to, že posluchač není s to vidět zároveň cestu, po níž je veden, i cíl, k němuž ta cesta vede. Takže si buď myslí: „Chápu vše, co říká, ale kam u všech všudy míří?“ nebo si myslí: „Vidím, kam míří, ale jak se tam chce u všech všudy dostat?“ Mohu vás jen znovu požádat, abyste byli trpěliví a doufali, že nakonec uvidíte cestu i to, kam vede.

Začnu tedy. Mým tématem je, jak víte, etika a přeberu vysvětlení tohoto termínu, jež podal ve své knize *Principia Ethica* profesor Moore.

Ten říká: „Etika je obecně zkoumání toho, co je dobré.“ Já budu termín etika používat v poněkud širším smyslu, vlastně ve smyslu, který zahrnuje to, co je podle mne nejpodstatnější částí toho, co se obecně nazývá estetikou. A abych vám pomohl nahlédnout pokud možno jasně, co pokládám za vlastní látku etiky, předložím vám několik více méně synonymních výrazů, z nichž každým lze nahradit uvedenou definici, a jejich výčtem chci dosáhnout účinku stejného druhu, jakého dosáhl Galton, když na jednu desku sňal několik fotografií různých obličejů, aby získal obraz typických rysů, jež měly všechny společné. A tak jako bych vám tím, že vám ukáží takovou kolektivní fotografii, mohl umožnit nahlédnout, jaký je třeba typický čínský obličej, tak také když pohlédnete přes řadu synonym, jež vám předložím, dokážete, doufám, nahlédnout charakteristické rysy, jež mají všechny společné, což budou charakteristické rysy etiky. Takže, místo abych řekl: „Etika je zkoumání toho, co je dobré,“ jsem mohl říci, že etika je zkoumání, co je hodnotné, nebo co je skutečně důležité, nebo jsem mohl říci, že etika je zkoumání smyslu života, nebo toho, kvůli čemu stojí za to život žít, nebo zkoumání pravého způsobu života. Podle mne když se podíváte na všechny ty fráze, získáte zhruba ideu, čeho se týká etika. První věc, která nás na všech těch výrazech zarazí, je to, že se všechny vlastně používají ve dvou velmi různých smyslech. Budu jim říkat triviální nebo relativní smysl na jedné straně a etický nebo absolutní smysl na straně druhé. Když kupříkladu řeknu, že tohle je *dobrá* židle, znamená to, že ta židle slouží jistému předem danému účelu, a to slovo zde má význam, jen nakolik byl tento účel předem ustálen. Slovo dobrý v relativním smyslu vlastně znamená prostě dostávající jistému předem danému standardu. Když tedy řekneme, že tenhle člověk je dobrý klavírista, míníme tím, že umí hrát skladby jistého stupně obtížnosti s jistým stupněm zručnosti. A podobně když řeknu, že je pro mne *důležité* nenachladit se, míním tím, že nachlazení v mém životě vytváří jistá popsitelná narušení, a když řeknu, že tohle je ta *pravá* cesta, míním tím, že je to ta pravá cesta vzhledem k určitému cíli. Používají-li se tyto výrazy tímto způsobem, nepřinášejí žádné obtížné či hluboké problémy. Takto je však etika nepoužívá. Řekneme, že bych uměl hrát tenis, někdo z vás by mne viděl hrát a řekl by: „No, hraješ dost špatně.“ a já bych třeba odpověděl: „Vím, hraji špatně, ale vůbec nechci hrát lépe,“ všechno, co by ten druhý mohl říci, je: „Aha, pak je to v pořádku.“ Ale co kdybych někomu z vás řekl pošetilou lež, on by za mnou přišel, řekl: „Chováš se děsně,“ a já na to odpověděl:

„Vím, chovám se špatně, ale koneckonců se nechci vůbec chovat lépe,“ mohl by pak říci: „Aha, pak je to v pořádku“? Jistě ne; řekl by: „Nu, *měl by ses chtít chovat lépe.*“ Zde máte absolutní hodnotový soud, zatímco v prvním případě šlo o relativní soud. Podstata tohoto rozdílu je zjevně tato: Každý soud relativní hodnoty je pouhé konstatování faktů, a lze mu tudíž dát takovou formu, že ztratí vzhled hodnotového soudu. Místo abych řekl: „Tohle je ta pravá cesta do Granchesteru,“ bych mohl právě tak říci: „Tohle je ta pravá cesta, po níž se máte dát, chcete-li dojít do Granchesteru v co nejkratším čase.“ „Tenhle člověk je dobrý běžec“ prostě znamená, že uběhne určitý počet mil za určitý počet minut atd. A já bych rád zdůraznil, že všechny soudy relativní hodnoty sice lze ukázat coby pouhá konstatování faktů, ale žádné konstatování faktů nemůže být soudem absolutní hodnoty nebo takový soud implikovat. Vysvětlím to: Řekněme, že byste byli někým vševědoucím, kdo by tudíž znal všechny pohyby všech těles na světě, ať živých či mrtvých, a znal by také všechny stavy všech lidských bytostí, které kdy žily – a řekněme, že by takový člověk zapsal vše, co by věděl, do velké knihy, jež by pak obsahovala celý popis světa. Co chce říci – ta kniha by neobsahovala nic, co bychom nazvali *etickým* soudem ani nic, co by takový soud logicky implikovalo. Samozřejmě by obsahovala všechny relativní hodnotové soudy a všechny pravdivé vědecké výroky a vlastně všechny pravdivé výroky, jež lze uvést. Všechny popsané fakty by ale jakoby stály na téže úrovni a právě tak stojí na téže úrovni i všechny výroky. Neexistují výroky, jež by byly v nějakém absolutním smyslu vznešené, důležité nebo triviální. Někteří z vás s tím snad budou souhlasit a připomene jim to Hamletova slova: „Nic není špatné nebo dobré samo o sobě. Záleží na tom, co si myslíme.“ Ale i to může vést k nedorozumění. Z toho, co Hamlet říká, jakoby vyplývalo, že dobro a zlo sice nejsou kvality světa kolem nás, jsou však atributy stavů naší mysli. Mně však jde o to, že stav mysli, pokud jím míníme fakt, který můžeme popsat, není dobrý nebo zlý v žádném etickém smyslu. Přečteme-li si třeba v naší knize světa popis vraždy se všemi jejími fyzikálními a psychologickými detaily, nebude tento pouhý popis faktů obsahovat nic, co bychom nazvali *etickým* výrokiem. Vražda bude na přesně stejné úrovni jako každá jiná událost, třeba pád kamene. Četba tohoto popisu nám samozřejmě může způsobit bolest nebo vztek či jinou emoci, nebo se můžeme dočíst o bolesti či hněvu, jaké ta vražda způsobila jiným lidem, když se o ní doslechli, ale budou zde prostě

fakty, fakty a fakty, leč ani zbila etiky. A zde musím říci, že rozjímám-li, co by vlastně musela etika být zač, kdyby taková věda existovala, zdá se mi výsledek celkem očividný. Zdá se mi očividné, že nic, nač bychom kdy mohli pomyslet nebo co bychom napsali, by nebylo *ono*. Že nemůžeme napsat vědeckou knihu, jejíž látka by byla sama sebou vznešená a nade všechny ostatní. Svůj pocit mohu popsat jen metaforicky: kdyby bylo možno napsat knihu o etice, jež by opravdu byla knihou o etice, tato kniha by výbuchem zničila všechny ostatní knihy na světě. Naše slova, jak je užíváme ve vědě, jsou nádoby, jež jsou s to obsahovat a sdělovat jen význam a smysl, *přirozený* význam a smysl. Pokud vůbec nějaká etika je, pak je nadpřirozená a naše slova vyjádří jen fakty – jako čajový šálek udrží jen šálek vody, i kdybych na něj nalil celý galon. Řekl jsem, že co se týče faktů a výroků, je zde jen relativní hodnota a relativně dobré, pravé atd. Než půjdu dál, dovolu mi osvětlit to poměrně zřejmým příkladem. Ta pravá cesta je cesta, jež vede k arbitrárně předem určenému cíli, a všem nám je celkem jasné, že o pravé cestě nemá smysl mluvit bez vztahu k takovému předem určenému cíli. Podívejme se teď, co bychom mohli mínit výrazem: „*ta* absolutně pravá cesta.“ Myslím, že by to byla cesta, kterou by se *s logickou nutností* musel dát každý, kdo by ji viděl, jinak by se musel stydět, že se po ní nepustil. A podobně, pokud je *absolutně dobré* popsatelný stav věcí, byl by to takový stav, který by každý, nezávisle na svých choutkách a sklonech, *nutně* uskutečnil, nebo by se styděl, že tak neučinil. A já chci říci, že takový stav věcí je chiméra. Žádný stav věcí nemá sám o sobě to, co bych nazval donucovací mocí absolutního soudece. Co potom mají na mysli a co chtějí vyjádřit ti z nás, kteří jsou, jako já, stále v pokušení používat výrazy jako „absolutně dobré“, „absolutní hodnota“ atd.? Nu, pokaždé když se pokouším si to ujasnit, přirozeně si musím vyvolat případy, kdy bych jistě tyto výrazy použil, a jsem pak v situaci, v níž byste byli vy, kdybych vám přednášel třeba o psychologii potěšení. To, co byste pak udělali, by bylo to, že byste se snažili a vyvolali si několik typických situací, v nichž jste vždy cítili potěšení. Pokud byste totiž tu situaci drželi v mysli, vše, co bych řekl, by vám připadlo konkrétní a jakoby kontrolovatelné. Někdo by se třeba opřel o příklad počítku, jaký má, když jde na procházku za hezkého letního dne. A v této situaci jsem já, chci-li se myslí zaměřit na to, co míním absolutní či etickou hodnotou. V mém případě se pak pokaždé stane, že se mi nabízí idea jednoho určitého zážitku, jenž je tak svým způsobem

mým zážitkem par excellence a z toho důvodu jej teď, když k vám mluvím, použiji jako svůj první a výchozí příklad. (Jak jsem už řekl, je to naprosto osobní záležitost, pro někoho jiného by mohly být zřejmější jiné příklady.) Popíšeš ten zážitek, abych vás pokud možno přiměl vyvolat si stejné nebo podobné zážitky, abychom tak měli pro naše zkoumání nějaké východisko. Nejlepší způsob, jak ten zážitek popsat, je podle mne říci, že když jej mám, *žasnu nad existencí světa*. A pak mám sklon používat takové fráze jako „jak zvláštní, že něco existuje.“ nebo „jak zvláštní, že existuje svět.“ Rovnou zmíním další zážitek, který také znám a s nímž by mohli být obeznámeni i další z vás: je to cosi, co bychom mohli nazvat zážitkem pocitu *absolutního* bezpečí. Míním tím ten stav myslí, kdy máme sklon říci: „Jsem v bezpečí, ať se stane cokoli, nic mi nemůže ublížit.“ S dovolením bych probral tyto zážitky, neboť podle mne vykazují právě ty charakteristiky, jež se pokoušíme si ujasnit. Především musím říci, že slovní výraz, který těmto zážitkům dáváme, je nesmysl! Říkám-li: „Žasnu nad existencí světa,“ používám jazyk pomýleně. Vysvětlím to: dává zcela dobrý a jasný smysl říci, že žasnu nad tím, že se něco má tak a tak, všichni rozumíme tomu, co to znamená říci, že žasnu nad velikostí psa, který je větší než jakýkoli pes, kterého jsem kdy předtím viděl, nebo nad čímkoli, co je v obvyklém smyslu toho slova zvláštní. V každém takovém případě žasnu nad tím, že se má tak a tak něco, u čeho *bych mohl* pojmut, že se to tak a tak *nemá*. Žasnu nad velikostí toho psa, protože bych dokázal pojmut psa jiné, totiž běžné velikosti, nad níž bych nežasnul. Říci: „Žasnu nad tím, že se to má tak a tak,“ má smysl jedině tehdy, dokáží-li si představit, že se to tak nemá. V tomto smyslu lze žasnout třeba nad existencí nějakého domu, který vidíme a který jsme dlouho nenavštívili a představovali jsme si, že jej mezitím zbořili. Říkat, že žasnu nad existencí světa, však smysl nemá, protože si nemohu představit, že svět neexistuje. Mohl bych samozřejmě žasnout nad tím, že svět kolem mne je, jaký je. Kdybych měl ten zážitek třeba při pohledu na modré nebe, mohl bych žasnout nad tím, že je nebe modré, v protikladu k tomu, kdy je zamračeno. Ale to na myslí nemám. Žasnu nad tím, že nebe je, *ať už je jakékoli*. Mohli bychom být v pokušení říct, že to, nad čím žasnu, je tautologie, totiž, že žasnu nad tím, že nebe je modré nebo není modré. Avšak říkat, že žasnome nad tautologií, je právě nesmysl. A totéž se týká i druhého zážitku, jenž jsem zmínil, zážitku absolutního bezpečí. Všichni víme, co to v běžném životě znamená být v bezpečí. V bezpečí

jsem ve svém pokoji, když mne tam nemůže přejet omnibus. V bezpečí jsem, když jsem měl černý kašel, a už jej tudíž nemohu dostat. Být v bezpečí v podstatě znamená, že je fyzikálně nemožné, aby se mi staly určité věci, a tudíž je nesmysl říci, že jsem v bezpečí, ať se stane *cokoli*. I zde jde o pomýlené použití slova „bezpečí“, jako byl první případ pomýleným použitím slov „existence“ nebo „žasnout“. A rád bych vám vštípil, že o jisté charakteristické pomýlené použití jazyka jde u *všech* etických a náboženských výrazů. Všechny ty výrazy na první pohled *vypadají* jako pouhá *přirovnání*. Vypadá to pak, že když používáme slovo *pravý* v etickém smyslu, to, co máme na mysli, sice není pravé v triviálním smyslu, ale je to něco podobného, a když říkáme: „Je to dobrý chlapík,“ slovo dobrý zde sice neznamená to, co znamená ve větě: „Je to dobrý fotbalista,“ ale vypadá to, že i zde je jakási podobnost. A když říkáme: „Ten člověk žil hodnotný život,“ nemíníme to ve stejném smyslu, jako kdybychom mluvili o nějakých hodnotných klenotech, ale vypadá to, že je tu jakási analogie. Vypadá to, že všechny náboženské termíny se v tomto smyslu používají alegoricky či jako přirovnání. Když totiž mluvíme o Bohu a o tom, že všechno vidí, a když poklekáme a modlíme se k němu, všechny naše termíny a počiny vypadají jako součást vypracované alegorie, která ho reprezentuje jako lidskou bytost s velikou mocí, jejíž milost se snažíme získat atd. atd. Ale i tato alegorie popisuje zážitek, k němuž jsem právě odkazoval. Právě k prvnímu z nich totiž podle mne lidé odkazovali, když říkali, že Bůh stvořil svět; a zážitek absolutního bezpečí popisovala slova, že se cítíme bezpeční v rukou Božích. Třetím zážitkem stejného druhu je zážitek pocitu viny a ten zase popisuje fráze, že Bůh naše jednání neschvaluje. Vypadá to tedy, že v etickém a náboženském jazyce neustále používáme přirovnání. Přirovnání však musí být přirovnáním *něčeho*. A mohu-li nějaký fakt popsat přirovnáním, pak musím být také schopen přirovnání opustit a popsat fakty bez něj. Jakmile však zkusíme opustit přirovnání v našem případě a prostě formulovat fakty, jež za ním stojí, zjišťujeme, že žádné takové fakty nejsou. A tak to, co se na první pohled jeví jako přirovnání, teď vypadá jako pouhý nesmysl. Těm, kteří je zažili, třeba mně, připadá, že ony tři zážitky, které jsem vám uvedl (a mohl bych přidat další), mají v nějakém smyslu niternou, absolutní hodnotu. Řeknu-li však, že jde o zážitky, pak jde zajisté o fakty; odehrály se tehdy a tehdy tam a tam, trvaly nějaký určitý čas, a lze je tudíž také popsat. A tak na základě toho, co jsem vám říkal před pár minutami,

musím připustit, že je nesmysl říkat, že mají absolutní hodnotu. A ještě to vyostřím – řeknu: „Je paradoxní, aby to vypadalo, že nějaký zážitek, fakt, má nadpřirozenou hodnotu.“ Je zde ovšem způsob, jak bych mohl být v pokušení se s tímto paradoxem vyrovnat. Nejprve bych znovu probral náš první zážitek úžasu nad existencí světa a popsal bych jej poněkud jinak; všichni víme, čemu by se v běžném životě říkalo zázrak. Očividně jde prostě o takovou událost, jakou jsme dosud nikdy neviděli. A řekněme, že by k takové události došlo. Vezměte si třeba případ, že by jednomu z vás najednou narostla lví hlava a začala by řvát. Podle mých představ by jistě šlo o nadmíru zvláštní událost. Jakmile bychom se probrali z překvapení, navrhl bych sehnat doktora, vědecky ten případ vyšetřit a pokud by mu to neublížilo, byl bych pro, aby se provedla vivisekce. Kam by se ale poděl zázrak? Je totiž jasné, že když se na věc podíváme takto, všechno zázračné se ztratí; pokud tím termínem nemíníme jen to, že ten fakt zatím věda nevysvětlila, což ovšem znamená, že jsme prozatím nedokázali začlenit tento fakt mezi ostatní do vědeckého systému. To ukazuje, že je absurdní říkat: „Věda prokázala, že žádné zázraky nejsou.“ Ve skutečnosti je to tak, že vědecký pohled na fakt není způsobem, jak se na něj dívat jako na zázrak. Ať si totiž představíte, jaký fakt chcete, není sám o sobě v absolutním smyslu toho termínu zázračný. Vidíme teď totiž, že jsme slovo „zázrak“ používali v relativním i absolutním smyslu. Zážitek úžasu nad existencí světa teď popíší takto: je to zážitek vidění světa coby zázraku. Jsem v pokušení říci, že pravým výrazem v jazyce pro zázrak existence světa sice není žádný výrok v jazyce, ale je jím sama existence jazyka. Avšak co potom znamená být si toho zázraku někdy vědom a někdy ne? Posunem výrazu pro zázračno od výrazu *pomocí* jazyka k výrazu *existencí* jazyka jsem totiž řekl jen to, že nemůžeme vyjádřit, co chceme vyjádřit, a že vše, co o absolutně zázračném *říkáme*, zůstává nesmyslem. Teď řadě z vás připadne odpověď na to vše zcela jasná. Řeknete: Nuže, jestliže nás jisté zážitky stále pokoušejí, abychom jim připisovali kvalitu, jíž říkáme absolutní nebo etická hodnota a důležitost, ukazuje to prostě tolik, že těmito slovy nesmysl *nemíníme* a že v posledku vše, co míníme, když říkáme, že nějaký zážitek má absolutní hodnotu, *je zkrátka fakt jako každý jiný* a že jde jen o to, že se nám zatím nepodařilo přijít na správnou logickou analýzu toho, co míníme svými etickými a náboženskými výrazy. Postaví-li se proti mně toto, hned jasně, jakoby v záblesku světla, vidím nejen to, že žádný popis, který dokáží vy-

myslet, by nepopsal, co míním absolutní hodnotou, ale že bych dokonce každý signifikantní popis, který by kdo mohl navrhnout, odmítl už pro jeho signifikanci. To znamená: Vidím teď, že tyto nesmyslné výrazy nebyly nesmyslné proto, že jsem pro ně ještě nenašel správné výrazy, ale že jejich nesmyslnost je jejich samou podstatou. Vše, co jsem s nimi totiž chtěl provést, bylo *vykročit* ze světa a to znamená vykročit z platného jazyka. Celá má tendence a podle mne tendence všech lidí, kteří kdy zkusili zapsat či vyslovit etiku či náboženství, byla narážet na hranice jazyka. Tohle narážení na zdi naší klece je dokonale, absolutně beznadějně. Pokud etika vyrůstá z touhy říci něco o konečném smyslu života, absolutním dobru, o absolutně hodnotném, nemůže být vůbec vědou. To, co říká, v žádném smyslu nerozšiřuje naše poznání. Je ale dokladem jisté tendence v lidské mysli, kterou já osobně nedokáži hluboce nerespektovat a v životě bych ji nezesměšňoval.

Z angličtiny přeložil Petr Gombíček.

PŘEKLADATELOVA POZNÁMKA

Wittgenstein svou přednášku proslavil v cambridžské Heretics Society 17. listopadu 1929 coby výklad pro laické publikum. Oním v úvodu zmíněným tajemníkem, který Wittgensteina pozval, byl první překladatel *Traktátu* z angličtiny C. K. Ogden. Přednáška nebyla za Wittgensteinova života nikde publikována, zůstala v rukopise a strojopise. Vydal ji až Rush Rhees ve *Philosophical Review* 74 (1965), s. 3 – 12 a znovu byla přetištěna např. v souboru menších Wittgensteinových textů *Philosophical Occasions 1912–1951*, eds. J. Klugge, A. Nordmann, Hackett, Indianapolis 1993, s. 36 – 44. Její český překlad vychází, pokud vím, poprvé zde, přestože údajně existuje rukopis staršího překladu. Pro zachování charakteru přednášky se nepřidávaly komentáře pod čarou. *Hamlet* (II, ii, 246n.) je citován v překladu Martina Hilského (W. Shakespeare, *Hamlet, dánský princ*, Torst, Praha 2001).

I přes trvalejší význam etické problematiky pro Wittgensteina pro náš text přednášky zůstává asi jeho jediným relativně hotovým a uceleným autentickým vyjádřením k tématu. Zájemce o další Wittgensteinovy texty k tématu lze krom *Traktátu* a textů soukromějšího charakteru odkázat především na známý průvodní dopis k rukopisu *Traktátu* pro nakladatele Fickera z podzimu 1919 (*Briefe*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1980, s. 96), na autorem zapomenuté *Zápisníky 1914–16*, jejichž pro etiku relevantní část vyšla česky ve *Filosofickém časopise* č. 5, 47 (1999), s. 793 – 813, a hlavně na Friedrichem Waismannem zaznamenané rozhovory s členy Vídeňského kroužku, jež Wittgenstein vedl právě v době, kdy vznikla i naše přednáška (*Ludwig Wittgenstein und der Wiener Kreis*, Suhrkamp, Frankfurt am Main 1997).

Ďakujeme redakci časopisu *Philosophical Review* za láskavý súhlas s uverejnením prekladu Wittgensteinovej prednášky. (Pozn. redakcie)